

teozofija v sloveniji

Pablo Sender

KORENINE SODOBNE TEOZOFIJE

Theosophist, november 2011
Prevod objavljen v *Teozofska misel*, št. 1-2, 2019

Prispevki k raziskovanju zgodovine Teozofskega gibanja - prevedel Anton Rozman

Beseda *teozofija* ima dolgo zgodovino. Uporabljena je bila v različnih tradicijah in kontekstih ter posledično pridobila množico pomenov. Izraz izhaja iz grške besede *theosophia* (θεοσοφία), ki je sestavljena iz dveh besed: *theos* ('bog', 'bogovi' ali 'božanski') in *sophia* ('modrost'). Glede na kontekst in tradicijo, v kateri je bil uporabljen ta izraz, lahko besedo *theosophia* prevedemo kot 'modrost Boga (ali bogov)', 'modrost o božanskih stvareh' ali 'božanska modrost.'

Oseba, ki je v stiku s to *theosophio* (ki se različno imenuje *theosophos* (v grščini), *theosopher* ali *teozof*), pridobi znanje, ki ni proizvod njegove ali njene racionalne sposobnosti. Izvor tega božanskega znanja naj bi različno bil Bog, božansko bitje ali pa stanje notranjega razsvetljenja, doseženo preko čiščenja in duhovnih prizadevanj.

V svojem globljem pomenu pojem *theosophia* pomeni, da v človeških bitjih obstaja sposobnost, ki je višja od razuma – nek "notranji princip" ali duhovna intuicija, s katero lahko dosežemo Božansko Modrost. Ali z besedami HPB:

"Toda vse [svete] knjige gledajo nanjo [Teozofijo], zaradi človeškega elementa, ki ga vsebujejo, kot na podrejeno Knjigi Narave; za katere korektno branje in razumevanje morajo biti visoko razvite vrojene moči duše. Idealne zakone lahko zazna le sposobnost intuicije; nahajajo se onstran področja argumentacije in dialektike, in nihče jih ne more razumeti ali pravično oceniti z razlagami drugega uma, pa četudi ta um trdi, da gre za neposredno razodetje."¹

Zgodovina in razvoj izraza

Beseda *teozofija* je bila uporabljena v povezavi s številnimi religijami in filozofskimi šolami. Čeprav so novo-platonske, krščanske in sodobne teozofske tradicije ta izraz uporabljale bolj izrazito, pa lahko najdemo tudi sklicevanja na hermetično teozofijo, judovsko teozofijo (ki jo najdemo v kabali), muslimansko teozofijo (prisotno večinoma med sufiji), perzijsko teozofijo, itd. V tem članku se bomo omejili na kratko preučitev uporabe tega izraza med novo-platonisti, kristjani in člani Teozofskega društva.

¹ H. P. Blavatsky, "What are the Theosophists?" *Collected Writings (CW)* v. II, TPH, Wheaton, IL, [1967], p. 103

a) *Novo-platonični theosophos*

Izvor izraza *theosophia* je neznan, vendar pa so ga zelo verjetno skovali novo-platoniki (filozofska šola, ki jo je ustanovil Ammonius Saccas, rojen okoli leta 175). Na podlagi spisov slavnega platonista prof. Alexandra Wilderja je gospa Blavatsky menila, da so ta izraz pogosto uporabljali vsi novo-platoniki.² Vendar pa so raziskave, ki so jih konec 1980-tih izvedli znanstveniki James Santucci³ in dr. Jean-Louis Siémons⁴, pokazale, da izraz prvič pisno najdemo le pri novo-platoniku tretje generacije Porfiriju (234–305). Po Porfiriju je božanska modrost stanje razsvetljenja, ki ga lahko dosežemo s samonapornom. *Theosophos* (Gr. Θεόσοφος) se skuša “sam, dvigniti samega sebe v stik z božanskim.” Pri Jambliku (250-325) čisti mistični pomen izraza, ki mu ga je dal Porfirij, pridobi bolj okulten ali magični pomen. Predlagal je, da je *theosophio* mogoče doseči s *teurgijo* (gr. Θεουργία), nizom religioznih obredov in magičnih delovanj, namenjenih dvigu zavesti. Proklus (412–485) uporablja izraz na spet na drug način, za poimenovanje določenih duhovnih nauk in se pri tem sklicuje na lokalno ‘helenško teozofijo’, vendar pa tudi na tujo ali barbarsko (to je, ne-grško) teozofijo, pri čemer ime v mislih kaldejske nauke.*

b) *Krščanski theosopher*

Mnogi zgodnji kristjani, vključno s številnimi cerkvenimi očeti, so bili učenci novo-platonskih učiteljev. Sprejeli so tudi izraz *theosophia*, vendar pa so ga uporabili v bolj krščanskem smislu, misleč s tem “modrost Boga.” Klemen Aleksandrijski (150-215) govori o *theosophos* kot tistem, ki piše “po Božjem navdihu,” tako da se je v tistem času izraz uporabljal za stare preroke. Pomembna razlika med novo-platoničnimi in krščanskimi koncepti *theosophie* je v tem, da se pri prvih nihče ne rodi kot *theosophos* – ampak da to postane s podaljšanim naporom, uporabo filozofije, samo-očiščenjem in kontemplacijo o božanskem.⁵ Pri krščanskem pogledu pa je božanska modrost podeljena od Boga – izbranemu – preroku v obliki razodetja. Po izginotju novo-platonikov v 6. stoletju se je v krščanstvu izraz še naprej uporabljal v srednjem veku, vendar pa pogosto v nižjem smislu kot sinonim za *theologio*.** V 9. stoletju, po ponovnem odkritju del Pseudo-Dionizija (krščanskega novo-platonika, ki je živel okoli leta 500) pa je izraz med velikimi mistiki, kot so bili Meister Eckhart, J. Tauler, Jan van Ruysbroeck in drugi, ponovno pridobil svoj vzvišen pomen. Iz njihovih spisov so Evropski mistiki od 17. do 19. stoletja, Boehme, Saint-Martin, Swedenborg in podedovali izraz *teozofija* in ga sprejeli za svojega.

² H. P. Blavatsky, “The Meaning of the Name,” Section 1, *The Key to Theosophy (KT)*, TPH, London, [1968], str. 1-2.

³ James A. Santucci, “On *Theosophia* and Related Terms,” *Theosophical History*, vol. II, no. 3 (July 1987), London, str. 107-110.

⁴ Jean-Louis Siémons, *Theosophia in Neo-Platonic and Christian Literature*, Theosophical History Centre, London, 1988, str. 32.

* Porfirij je pisal tudi o tujih modreih (egiptovskih in indijskih) kot *theosophoi* (*De Abstinencia*, IV. 9 in 17), medtem ko je Jamblik izraz uporabil za indijske jogije ali *sadhuje*. (*De Mysteriis* 7.1)

⁵ Siémons, *op. cit.*, str. 24.

** Med Grki je *theosophia* večinoma veljala za višjo od *theologia*, saj je vir prve neposredna zaznava ali izkušnja božanskega, medtem ko *theologia* temelji na razmišljanju o božanskem.

Preko teh "theosopherjev" (kot so se imenovali) je izraz postal priljubljen, saj je bil v naslovu številnih knjig 17. stoletja.⁶ Publikacije o krščanski teozofiji so se pojavljale vse do sredine 19. stoletja.

c) Sodobni teozof

Na začetku zadnje četrtine 19. stoletja je odbor, ki so ga sestavljali gospa Blavatsky, H. S. Olcott, W. Q. Judge in drugi, ustanovil to, kar so poimenovali Teozofsko društvo. Po besedah polkovnika Olcotta je bil na odboru predmet razprave tudi izbor imena novo ustanovljenega društva, predlagane pa so bile številne možnosti, kot recimo egiptološko, hermetično, rozenkrojcersko itd. Kakorkoli že, nobeno se ni zdelo pravo. "Nazadnje," se spominja "je eden izmed nas ob obračanju listov slovarja, naletel na besedo "Teozofija", o kateri smo se po razpravi soglasno zedinili, da je najboljša od vseh." Olcott je pojasnil, da je bilo to ime primerno zato, ker je izrazilo 'ezoterično resnico, ki smo jo želeli doseči' in zaobjela globino 'metod okultnih znanstvenih raziskav'.⁷

Ne zdi se prav verjetno, da je bilo ime za Društvo izbrano zgolj na podlagi iskanja v slovarju, saj je Madame Blavatsky že nekaj mesecev pred tem povezala svoje poznavanje pojma *teozofija*, v pismu Hirammu Corsonu:

"Moje verovanje temelji na nečem starejšem od trkanj v Rochestru in izhaja iz istega vira informacij, ki so ga uporabili Raymond Lully, Picus della Mirandola, Cornelius Agrippa, Robert Fludd, Henry More, itd., ki so vsi iskali sistem, ki bi jim razkril 'najgloblje globine' božanske narave in jim pokazal resnično vez, ki jih povezuje. Nenazadnje sem že pred mnogimi leti odkrila, da hrepenenja mojega uma poteši le ta *teozofija*, ki jo učijo Angeli in ki je bila predana preko njih, da bi jo lahko spoznala pra-celica za pomoč človeški usodi."⁸

Mme. Blavatsky je uporabljala izraz *Teozofija* v skladu z naslednjimi pomeni:

a) Kot stanje razsvetljenja, v katerem je teozof povezan z Božansko modrostjo. To pa je, kot smo videli, pomen, ki ga je uporabljal Porfirij.

b) Kot univerzalna Starodavna Modrost, izraz, ki je podoben renesančni *perenialni filozofiji*. Ta ideja je bila pod različnimi imeni prisotna pri številnih filozofih od začetka zapisane zgodovine. Marcelo Ficino in Pico della Mirandola, katerih zapisi so vplivali na krščanske teozofe, sta to starodavno modrost imenovala *prisca theologia*. Bistvene elemente te *perenialne filozofije* si delijo različne teozofije, pri čemer se izraz uporablja kot ime za različne nauke, tako kot je to počel Proklus.

Kar zadeva besedo "teozof", čeprav se ta danes pogosto uporablja za člana Teozofskega društva, pa so njegovi voditelji že od začetka organizacije izpostavili razliko med resničnim teozofom in članom T. D.. Medtem ko je teozof v stiku z Božansko modrostjo, pa so člani društva le učenci teozofskih nauk, s težnjo, da bi razvili svoje "notranje čute" in tako sčasoma postali pravi teozofi.

⁶ Antoine Faivre, "The Theosophical Current," *Theosophy, Imagination, Tradition*, State University of New York Press, Albany, 2000, str. 19.

⁷ H. S. Olcott, *Old Diary Leaves*, v. 1, TPH, Adyar, Madras., 1974, str. 132.

⁸ John, Algeo (Ed.), Letter 21, *The Letters of H. P. Blavatsky*, v. 1, Quest Books, TPH, Wheaton, Il., 2003, p. 86. [Glede na zapisane besede, ki jih je v pismu uporabila H.P.B.: "teozofija, ki jo učijo Angeli" in "da bi jo lahko spoznala pra-celica za pomoč človeški usodi," se postavlja vprašanje, ali je bila H.P.B. seznanjena z delom Adelme von Vay *Duh, sila, snov* (1870) in kritiko tega dela, ki jo je istega leta napisal prof. Franz Hoffmann in v kateri je Adelmino delo označil kot teozofsko. - Op. p.]

O sodobnih in krščanskih teozofijah

Sodobna in krščanske teozofije se razlikujejo v jeziku, slogu in referenčnih knjigah, ki jih uporabljajo. Sodobna teozofija se nahaja izven vsakršnega verskega okvirja. Ne uči o obstoju osebnega Boga in ne sprejema zamisli o posredniškem odrešenju. Blavatsky ni nikoli trdila, da je Teozofsko društvo neposredno nadaljevanje krščanskega toka. Kot je razvidno iz gornjega citata, HPB, ko se prvič naveže na besedo *teozofija*, ne omenja krščanskih teozofov, ampak se sklicuje na alkimiste, kabaliste in platoniste.^{***} Z njimi, pravi, si deli isti "vir znanja". Vendar pa to še ne pomeni, da je sodobno teozofijo poistovetila s srednjeveškim evropskim ezotericizmom:

"Resnična teozofija – to je, Teozofija, ki prihaja z vzhoda - je zagotovo panteizem in nikakor ne teizem. Teozofija je beseda najširšega možnega pomena, ki se močno razlikuje v vzhodni in zahodni literaturi. Poleg tega je Teozofsko društvo vzhodnega izvora in je zato preseglo ozke meje srednjeveške Teozofije zahoda ..."⁹

Nekateri znanstveniki menijo, da si je H. P. Blavatsky *et al.* neupravičeno prisvojila izraz, ki so ga uporabljali za pogled na svet, ki ni temeljil na židovsko-krščanskih religijah. Tega mnenja ni mogoče opravičiti, razen če ne zavrremo prepoznavanja njegove zgodnejše uporabe v ne-krščanski filozofiji s strani novo-platonikov. Pravzaprav je HPB trdila, da je društvo naslednik tistega, kar je prof. Wilder imenoval »teozofska eklektična šola« novo-platonizma:

"Glavni cilj ustanoviteljev Eklektične teozofske šole je bil eden od treh ciljev njenega sodobnega naslednika, Teozofskega društva, in sicer, pobot vseh religij, sekt in narodov v okviru skupnega etičnega sistema, ki temelji na večnih resnicah."¹⁰

"Najpomembnejši od [ciljev Društva] je oživiti delo [novo-platonika] Ammoniusa Saccasa in spomniti različne narode, da se spomnijo, da so otroci 'ene matere'. "¹¹

Ker lahko trdimo, da je sodobna teozofija bližje izvornemu novo-platonskemu sistemu kot je to krščanska teozofija, se zdi, da je gospa Blavatsky upravičeno uporabila izraz za svoja učenja.

Ob tem moramo upoštevati, da se HPB ni toliko ukvarjala z "akademskim" vidikom besede, ki se je uporabljal z množico pomenov. Tako kot se tudi izraz "gnoza" lahko uporablja na univerzalni način, brez sklicevanja na določeno šolo filozofije ali religije, je uporabila izraz "teozofija" bolj v povezavi z njegovim pomenom kot pa s tradicijami, ki so ga prej uporabljale:

"Teozofsko društvo torej ne izpeljuje svojega imena iz grške besede *Theosophia*, ki jo sestavljata dve besedi "Bog" in "modrost", dojeti kot mrtvi črki na papirju, temveč v duhovnem smislu te besede. To je Društvo za iskanje *Božanske Modrosti*, okultne ali duhovne modrosti."¹²

Skupni elementi v različnih teozofijah

Značilnost, ki nas pretrese, ko beremo učenja tistih, ki "posedujejo božansko modrost", je ta, da med njimi ni doktrinarne enotnosti. Jacob Brucker (1696-1770), eden prvih zgodovinarjev zahodne filozofije, je o krščanski teozofiji napisal naslednje: "Obstaja toliko teozofskih sistemov kot obstaja theo-

*** Mistiki, ki jih HPB omenja v tem citatu, so živeli od leta 1200 do poznega 1600. Čeprav niso bili theosopherji, se na številne gleda kot na snovalce krščanske teozofije.

⁹ H. P. Blavatsky, "The Theosophist's Right to His God" *CW* v. XI, TPH, Wheaton, Il., 1973, str. 414, fn.

¹⁰ H. P. Blavatsky, "The Meaning of the Name", Section 1, *KT*, TPH, London, [1968], str. 2-3.

¹¹ H. P. Blavatsky, "What are the Theosophists?" *CW* v. II, TPH, Wheaton, Il., [1967], str. 100.

¹² H. P. Blavatsky, "What is Theosophy?" *CW* v. II, TPH, Wheaton, Il., [1967], str. 505.

sopherjev.”¹³ Ta izjava velja tudi za druge teozofije. Obstaja izrazita razlika med pristopi Plotinusa in Jamblika, medtem ko recimo nekateri imenujejo “Nova-teozofija” nauke Annie Besant in C. W. Leadbeatra, ker se v nekaterih pogledih razlikujejo od tistih H. P. Blavatsky.

Če je tako znotraj posameznih tradicij, kaj se potem zgodi, ko primerjamo različne teozofije, z razlikami v jeziku in v njihovem religioznem ali filozofskem ozadju? Ali si delijo kakšne skupne elemente?

Jacob Brucker je opredelil nekatere nauke, ki so prisotni v vseh krščanskih teozofskih učenjih. Ta načela, ko so izražena v versko bolj nevtralnem jeziku, je mogoče najti tudi v novo-platonizmu in sodobni teozofiji. Vključujejo pa idejo, da vse izhaja iz skupnega vira in se mora povrniti v njega; da lahko človek pridobi neposredno razodetje duše preko božanskih sredstev ali sposobnosti, ne pa preko filozofskega razumevanja; da univerzalni duh počiva v vseh stvareh, tako da lahko božanska »znamenja« najdemo povsod; da je mogoče s silami narave rokovati s sredstvi magije; in da so človeška bitja trojnost, sestavljena iz božanske iskre, vmesnega duha ali duše in fizičnega telesa.

Toda morda to, kar je skupno *theosophoi*, *theosopherjem* in *teozofom*, ni mogoče najti na doktrinarni ravni, ampak bolj na ravni drže uma in splošnih pojmovanj. Na primer, sodobni učenjak Antoine Faivre opisuje (spet v povezavi s krščansko teozofijo, vendar uporabne tudi za novo-platonske in sodobne) tri skupne ideje, ki jih najdemo v večini teozofskih sistemov: Interes za odnos med človekom, Bogom in vesoljem; uporaba mitov za razlago realnosti; in možnost neposrednega dostopa do višjih svetov.¹⁴

Delujoč v tej smeri mišljenja lahko dodamo še nekaj drugih skupnih značilnosti:

i) Odsotnost doktrinarne uniformiranosti. To dejstvo, o katerem smo govorili že prej, ni zgolj negativna, ampak pomembna skupna značilnost vseh teozofskih učiteljev. Glede na to, da njihovo znanje ni rezultat branja in razmišljanja, temveč nad-konceptualne modrosti, morajo tisti, ki so v stiku z njim, najti svoje besede v poskusu, da bi opisali svoje izvirne duhovne zaznave. Ker pa duhovnih realnosti ni mogoče ustrezno izraziti z besedami, ki so ustvarjene za opis materialnega sveta, so njihova učenja različna, in včasih, tako se zdi, v mnogih točkah nasprotujoča, ne da bi bilo nujno res tako. To je tudi razlog, zakaj so mnogi med njimi, zato da bi prenesli svojo modrost, izbrali neoprijemljiv jezik simbolov in alegorij.

ii) Poznavajoč preko osebnih izkušenj omejitve jezika, da bi opisal duhovne realnosti, niso privrženci dobrednega razumevanja in navadno zagovarjajo *ezoterično razumevanje* svetih spisov in mitov.

iii) Teozofski avtorji so po navadi eklektični, nagnjeni k vključevanju različnih elementov (celo iz drugih tradicij) v splošno, harmonično celoto. Teozofija je v bistvu celostna, pogosto namenjena ponujanju “sinteze religije, filozofije in znanosti”, kakor pravi podnaslov *Tajnega Nauka* H. P. Blavatsky.

iv) Tisti, ki so v stiku s *theosophio*, si prizadevajo za združitev z božanskim, hkrati pa postanejo gledalci “misterijev stvarstva.” Te nove zaznave in podobe niso ustvarjene z delovanjem intelekta, temveč z božanskimi razodetji. Teozofska učenja torej niso samo mistična, ampak tudi metafizična, vključno s kozmologijo, teogonijo in antropogenezo.^{****} Zaradi bogatega intelektualnega vidika teozofskih

¹³ Quoted in Faivre, op. cit, str. 18.

¹⁴ Faivre, op. cit., str. Xvi.

**** To je pomembna razlika z mistiki katoliškega tipa, ki jih navadno ne zanima delovanje vesolja, ampak si preprosto želijo preseči vse podobe, da bi dosegli stanje združitve z Bogom.

naukov obstaja nevarnost, da pozabimo na pravi namen njihove metafizike. Ni namenjena zadovoljevanju intelektualne radovednosti študenta. V teozofskem pogledu so človeška bitja (mikrokozmos) izraz in odsev vesolja (makrokozmos), ki v sebi vključujejo vsak element, ki je prisoten v vesolju. S poznavanjem vesolja spoznamo svojo pravo naravo in potencialnost, kakor tudi naš odnos do celote. To znanje postane tako pomemben element teozofske duhovne prakse.

v) Vse teozofije spodbujajo notranjo pot, po kateri je potrebno hoditi individualno. "Bitka" med duhovnim in materialnim se odvija v notranjosti in proizvede preobrazbo duše in duhovno prebujenje. Človek ne najde Boga ali Božanskega v templju, ampak v svojem srcu. Čeprav je ta intimna izkušnja neodvisna od katerega koli zunanjega okvira, so mnogi od tistih, ki so "modri v božanskih stvareh", ustanovili duhovna društva, redove ali skupnosti, da bi spodbudili in pomagali ljudem pri tej individualni spremembi. Te organizacije niso bile niti laične niti klerikalne. Sestavljali so jih ljudje, ki so ohranili svoj zunanji položaj v družbi, vendar pa bili notranje usmerjeni v duhovno prakso. Delovali so v mejah med institucionalnimi religijami in laično populacijo.¹⁵

vi) Smer te notranje poti se giblje od telesne zavesti do razsvetljene, duhovne. Z drugimi besedami, potrebno je preseči psihološki ego in njegove želje. V tem je pomembna razlika z gibanjem New Age. Čeprav to gibanje deli s teozofijo številne doktrinarne elemente, je njegov pristop običajno nasproten, osredotočen na osebni ego, in na univerzalne zakone zgolj kot na sredstvo za ustvarjanje osebnega zadovoljstva, kar je zmotno dojeta kot "duhovno stanje."

¹⁵ Arthur Versluis, "Theosophy," part 1, ch. 4, *TheoSophia*, Lindisfarne Press, Hudson, NY, 1994, str. 63-4.